

Περιοδικό ΤΟ ΤΡΑΜ
Τεύχος 6 - Μάιος 1988

Πεζογραφία

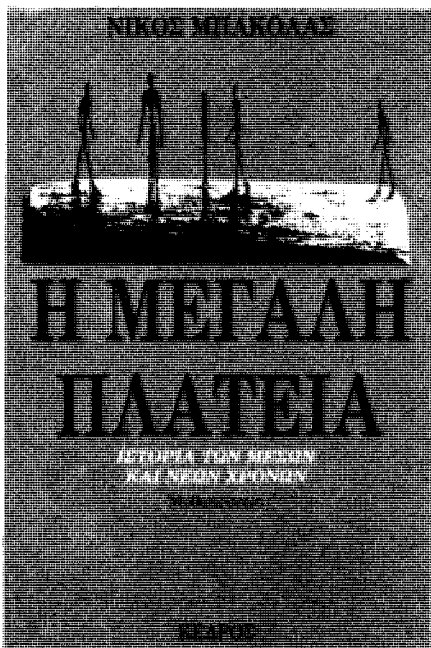
Νίκου Μπακόλα

Ἡ μεγάλη πλατεία

Ἱστορία τῶν μέσων καὶ νέων χρόνων
Μυθιστόρημα

Ἐκδόσεις «Κέδρος», Ἀθήνα 1987,
σελ. 557

Τό νέο μυθιστόρημα τοῦ Νίκου Μπακόλα
«Ἡ Μεγάλη Πλατεία» εἶναι ἓνα σύνθετο με-
γάλο ἀφήγημα πού διαδραματίζεται σέ τρία
ἐπίπεδα: τό μυθιστορηματικό, τό ἱστορικό καί
τό πραγματικό. Τό κυρίως μυθιστορηματικό

ἐπίπεδο (γιατί και τό ιστορικό, μυθιστόρημα είναι) ἐξελίσσεται χρονικά από τόν μεσοπόλεμο μέχρι και τό μέσο του ἔμφυλιου πολέμου. Τό ιστορικό μᾶς γυρίζει πίσω στους ὑστεροβυζαντινούς χρόνους τῆς Θεσσαλονίκης και εἰδικά στήν ἐπανάσταση τῶν Ζηλωτῶν (Ἐ Μπακόλας μου ὁμολόγησε ὅτι πολύ τόν γοήτευε ὁ παραλληλισμός τῶν δύο ἐποχῶν 1343 και 1943). Ὁ ὑπότιτλος τοῦ βιβλίου « Ἱστορία τῶν μέσων και νέων χρόνων » ἀναφέρεται σ' αὐτά τά δύο μέρη τοῦ μυθιστορήματος. Τέλος, τό πραγματικό ἐπίπεδο ἀποδίδεται μέ ὑποσημειώσεις (ἐντελῶς καινούριο στοιχεῖο στήν πεζογραφία τοῦ Μπακόλα), ὅπου ὁ συγγραφέας μᾶς φανερώνει τά πραγματικά περιστατικά ἢ τά βιώματα πού χρησιμοποίησε γιά τή μυθοπλασία τῶν « νέων χρόνων ». Ἡ « Μεγάλη Πλατεία » εἶναι ὁ ἀνοιχτός χῶρος ὅπου διαδραματίζεται κανα φανερὰ ὅλα αὐτά τά γεγονότα. Σάν τέτοιο χῶρο θά μπορούσε νά ὑποθέσει κανεῖς τή συγκεκριμένη γειτονιά τῶν ἡρώων τοῦ μυθιστορήματος ἢ γενικότερα τῆ Θεσσαλονίκη ὁλόκληρη.

Μιάς ἐξαρχῆς θά πρέπει νά ξεκαθαρίσουμε ὅτι τό μυθιστόρημα δέ στηρίζεται πάνω στά ιστορικά και πολιτικά γεγονότα τῆς κάθε ἐποχῆς πού ἀναφέραμε. Τά πραγματικά περιστατικά (ὅσα τουλάχιστον εἶναι ἀνιχνεύσιμα)

χρησιμεύουν ἀπλῶς ὡς στοιχεῖα χρονικῆς και πολιτικῆς ἀναφοράς στή δομή τοῦ μυθιστορήματος. Κι ἀκόμα, ὅτι ἡ πλοκή τοῦ μυθιστορήματος δέν ἀκολουθεῖ μιὰ ρεαλιστικῆ ἐξελικτικῆ πορεία, ἀλλά κομματιαστή μέ ἕνα σωρό προθύτερα, και συντελεῖται μέσα ἀπό τή δράση τῶν ἡρώων, ἡ ὁποία ἐναλλάσσεται ἀπό κεφάλαιο σέ κεφάλαιο. Παρόλο πού τό μυθιστόρημα χωρίζεται στά μέρη Α και Β (τό Α τελειώνει και τό Β ἀρχίζει κάπου στή γερμανική κατοχή), περισσότερη σημασία ἔχει ὁ διαχωρισμός τῶν κεφαλαίων τῶν « μέσων » ἀπό τά ἀντίστοιχα τῶν « νέων » χρόνων. Κάθε κεφάλαιο ἀπό τούς νέους χρόνους φέρει σάν τίτλο τό ὄνομα τοῦ ἥρωα τοῦ ὁποίου ἐξιστορεῖται ἡ δράση, ἐνῶ τά κεφάλαια τῶν μέσων χρόνων ἔχουν ἀριθμητικῆ κατάταξη. Ἔχω τήν ἐντύπωση ὅτι κάθε κεφάλαιο τῶν μέσων χρόνων πού ἀκολουθεῖ πάντα ὀρισμένα κεφάλαια τῶν νέων χρόνων, στοχεύει νά σχολιάσει (μέσα ἀπό τίς πεποιθήσεις και τίς κρίσεις τοῦ Μπακόλα) τά γεγονότα τῆς ἐποχῆς μας, δείχνοντας τίς ἀντιστοιχίες (ιστορικές, πολιτικές, κοινωνικές) στίς δύο ἐποχές, και τίς συγκεκριμένα συγκρίνοντας τήν ἐπανάσταση τῶν Ζηλωτῶν μέ τό δράμα τῆς ἔθνικῆς ἀντίστασης και τοῦ ἔμφυλιου. Γιά νά γίνω πιό σαφής: τόσο ἡ λαϊκῆ ἐξέγερση τῶν Ζηλωτῶν, ὅσο και ἡ ἔθνικῆ ἀντίσταση τῆς γερμανικῆς κατοχῆς και ἡ περίοδος ἀμέσως μετά, ἔδωσαν τήν ἐξουσία στό λαό πού ξεσηκώθηκε. Ἡ κακή ὁμως διαχείρισή της ἀπό τούς λαϊκοὺς ἡγέτες τῆς ἀντίστασης (ιστορικές, πολιτικές, κοινωνικές) στίς δύο ἐποχές, και στίς δύο περιπτώσεις, τήν εὐκαιρία στό ἔμπειρο κατεστημένο νά ξανακερδίσει τήν ἐξουσία και νά καθυποτάξει τό λαό, πού, ὅπως πάντα, πλήρωσε και τὸ τίμημα. Κι ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ ἰσχυρή ἀντιστοιχία πού καθόρθωσε ὁ Μπακόλας. Στούς μέσους χρόνους χρησιμοποίησε σάν ἥρωες τούς φανταστικούς ἡγέτες τῆς ἐπανάστασης τῶν Ζηλωτῶν, ἐνῶ στούς νέους χρόνους τά κύρια πρόσωπα εἶναι λαϊκοὶ ἄνθρωποι, πού ἄγονται και φέρονται ἀπό τά γεγονότα. Κι ὅλα αὐτά πλέκονται μέ ιστορικούς ἀναχρονισμούς, μέ παρεμβολές — και στά δύο ἐπίπεδα — πραγματικῶν προσώπων και περιστατικῶν ἢ ἀληθοφανῶν γεγονότων, γιά νά δώσουν τόσο τό ἰδιαίτερο κλίμα τῆς κάθε ἐποχῆς, ὅσο και τό προσωπικό ὄψος τοῦ Μπακόλα.

Τά κύρια πρόσωπα στούς νέους χρόνους εἶναι ἄνθρωποι τῆς γειτονιάς, ἀντιπροσωπευ-

τικοί τύποι, πού τούς συναντάμε καθημερινά στη ζωή. Ὁ ναυτικός Φώτης μέ τόν τυχοδιωκτικά με χαρακτήρα, πού ἄλλοτε τόν βρίσκουμε νά ταξιδεύει κι ἄλλοτε νά δουλεύει στήν Ἀφρική σάν ἐργάτης σέ εταιρεία πού τοποθετοῦσε ἀγωγούς πετρελαίου· ἄλλοτε νά τήν ἀράξει σάν ἐραστής τῆς Ἑλένης, μιανῆς ἰδιοκτῆτριας μάρ στήν Αἴγυπτο, νά γίνεται πλούσιος, νά φέρνει λαθραία τά λεφτά μαζί μέ τήν Ἑλένη στή Σαλονίκη, κι ἐκεῖ νά τόν ρίχνει ἡ Ἑλένη, κι ἀφραγκος νά μπαρκάει ξανά γιά νέες περιπέτειες· ἄλλοτε νά χάνεται χρόνια δλόκληρα ἀδιαφορώντας δλότελα γιά τόν γιό του Ἀγγελο (πού τόν μεγαλώνει ἡγιατά του Μυρσίνη) κι ἄλλοτε νά ἐμφανίζεται ἀπρόοπτα μετά τήν κατοχή μαζί μέ τούς Ἑγγλέζους. Τέλος νά πνίγεται στήν Μάγχη τό '74, στό πρῶτο κιόλας κεφάλαιο τοῦ μυθιστορηματος ἔτσι πού ὅλα τά κατορθώματά του νά ἀκολουθοῦν μιά προθύστερη ἀφήγηση. Στόν ἀντίποδα τοῦ Φώτη, ὁ δημοσιογράφος Χρῖστος, συντεός οἰκογενειάρχης, πατέρας τριῶν παιδιῶν, τσακίζεται στή δουλειά νά τ' ἀναθρέψει στήν κατοχή κινδυνεύει πηγαίνοντας στό χωριό τοῦ πατέρα του γιά νά κουβαλήσει ἕνα τσουβάλι στάρι· μαζί μέ τή γυναίκα του Ἀμαλία ἀγωνίζεται νά τά προστατέψει ἀπό τούς δύσκολους καιρούς, τούς πονηρούς· χωρίς νά τό θέλει μπλέκεται — λόγω τῆς δημοσιογραφικῆς του ιδιότητος — ἕνα φεγγάρι στήν ἀντίσταση· τέλος εἶναι ἡ οἰκογένειά του πού θά πληρώσει τό χαρατίσι, ἀφού ἡ μεγάλη τους κόρη Ἀλκμήνη, θά σκοτωθεῖ ἔξω ἀπό τήν Καβάλα ἀπό τήν συμμορία τοῦ Ἀντῶν Τσαούς, στόν ἐμφύλιο. Ὁ Γιάννης, γόης τῆς ἐποχῆς, γόνος ἀστικῆς οἰκογένειας (ὁ πατέρας του εἶχε ἐργοστάσιο ὑφαντουργίας), ἄστατος κι ἀμφιλεγόμενος χαρακτήρας, ἀπό τή μιά γλεντάει τή ζωή του κι ἀπό τήν ἄλλη προσαρμόζεται μέ κάθε κατάσταση κι ἐπιπλεῖ. Τέλος, ἡ Ἀγγέλα, λαϊκή τραγουδίστρια, μιά γυναίκα πού δέν ἔχει στόν ἥλιο μοῖρα κι ὅλο θέλει νά πιαστεῖ ἀπό κάποιον· καί βρίσκονται πολλοί καλοθελητές νά τήν ἐκμεταλλεῦτον, νά τήν γλεντήσουν. Ἀνάμεσα τους κι ὁ Γιάννης, πού σιγά σιγά τήν ἀγαπάει, τήν πονάει καί τήν παντρεύεται. Μιά γενιά παρακάτω ὁ Ἀγγελος (γιός τοῦ Φώτη) ἀνήσυχο καί ριψοκίνδυνο παιδί, ἡ Ἀλκμήνη, ἡ Ἀντιγόνη κι ὁ Δημήτρης (παιδιά τοῦ Χρῖστου) γεμάτοι ἀπό τόν ἰδεαλισμό τῆς ἐφηβείας τους πού τά γαλούχησε ἡ ἐποχή (εἶναι ἡγεῖνιά πού μεγάλωσε μέσα στήν κατοχή καί

τόν ἐμφύλιο), θά ὀργανωθοῦν στήν ΕΠΟΝ παρά τίς συμβουλές τῶν δικῶν τους «νά φυλάγονται» «νά προσέχουν» καί θά κινδυνεύουν γράφοντας συνθήματα στούς τσούδες τους. Κι ἐνώ γλίτωσαν ἀπό τίς κακοτοπιές τῆς κατοχῆς, ἡ Ἀλκμήνη κι ὁ Ἀγγελος θά τήν πληρώσουν στόν ἐμφύλιο (ἡ πρώτη μέ τή ζωή της κι ὁ δεύτερος μέ τραυματισμό), ὅταν παρασυρμένοι ἀπό τόν ἔρωτά τους, θά κάνουν τήν τρέλα νά κλεφτοῦνε καί νά φύγουν γιά τήν Καβάλα. Γύρω κι ἀνάμεσα ἀπό τούς πρωταγωνιστές, ἕνα πλῆθος ἄλλα πρόσωπα, δευτερευόντα, ὅπως ὁ ἀστρνομικός, ὁ μαυραγορίτης, ὁ μουζουκτῆς (ὑπονοεῖται ὁ Τσιτσάνης πού ἔχει καί τό ὄνομα Βασίλης;), οἱ Ἑβραῖοι, οἱ γείτονες καί τόσοι ἄλλοι, οἱ περισσότεροι μάλλον φανταστικά πρόσωπα, ἀλλά καί ὀρισμένα πραγματικά (ὅπως ὁ στρατηγός Μπακιρτζῆς πού λέγεται Εὐριπίδης) ὅταν μᾶς τά φανερώει δσυγγραφῆς μέ τίς ὑποσημειώσεις του, συνθέτουν τόν κοινωνικό περίγυρο τῆς Θεσσαλονικῆς ἀπό τόν μεσοπόλεμο μέχρι καί τόν ἐμφύλιο.

Ὁ Μπακόλας στούς νέους χρόνους δέν ἐνδιαφέρεται γιά ἥρωες, ἀλλά γιά τήν ἱστορία τῶν ἀνθρώπων τοῦ μικροαστικοῦ κόσμου μέσα στόν ὀποῖο ἔζησε. Οἱ συμβουλές «πρόσεχε!» καί «κανένας δέ θά σοῦ δώσει νά φᾶς ἅμα δέ δουλέψεις» (ἐννοεῖ εἴτε δεξιά εἶναι στήν κατάσταση εἴτε ἀριστερά) παίρνουν καί δίνουν. Ἀπεναντίας στούς μέσους χρόνους, ἐκτός ἀπό τόν κόσμο, εἶναι καί οἱ ἡγέτες πού ἀγωνιοῦν, ἀναρωτιοῦνται καί βασανίζονται γιά τά αἷτια πού τούς ὀδήγησαν στήν καταστροφή. Βέβαια τά κεφάλαια τῶν μέσων χρόνων εἶναι ἀρκετά δσνόντητα καί κουραστικά σέ ἀντίθεση μέ ἐκεῖνα τῶν νέων χρόνων, πού παρά τό νεοτερικό ὕφος τοῦ Μπακόλα, διατηροῦν τήν ἐνέργειά τους. Ὁ Μπακόλας εἶναι δσυγγραφῆς πού δημιουργεῖ ἀτμόσφαιρα. Ἡ δρᾶση τῶν ἡρώων ἐπομένως δέν δίνεται ἐξεκᾶθηρ, ἀλλά κᾶπως θολή, ἀποσπασματική, μέ μισόλογα. Ἐτσι ἀναγκάζεται ὁ ἀναγνώστης νά συμμετέχει ἐνεργά γιά νά συμπληρώσει τά κενά, σύμφωνα μέ τά δικά του βιώματα καί τήν ἰδιοσυγκρασία του. Δέν εἶναι τά γεγονότα πού καταγράφονται ἀλλά ἡ γεύση πού ἀφήνουν π.χ. ἡ δικτατορία τοῦ Μεταξᾶ, ἡ κατοχή, τό ἐκκλήρισμα τῶν Ἑβραίων, οἱ σκοτωμοί λίγο πρῖν ἀπ' τήν ἀπελευθέρωση, ὁ ἐμφύλιος. Στή δημιουργία αὐτῆς τῆς ἀτμόσφαιρας συμβάλλουν καί οἱ συχνές ἀναφορές του στή φύση (μοῦ θύμισε Ἀγγλούς συγγραφῆς τοῦ μεσο-

πολέμου και ιδιαίτερα τόν Λῶρενς) πού ἄλλοτε βοηθάει νά ἡμερέψουν τά πάθη κι ἄλλοτε μᾶς προδιαθέτει γιά τήν ψυχική κατάσταση τοῦ ἥρωα. Ἀκόμα και τά πράγματα δέν εἶναι ἀπλά ἀντικείμενα χρήσης, ἀλλά ἀποκτοῦν κάτι ἀπό τήν συναισθηματική ὑπόσταση τῶν ἀνθρώπων. Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο γιά τή δημιουργία τῆς ἀτμόσφαιρας εἶναι ὁ ποιητικός ρυθμός τῆς γραφῆς τοῦ Μπακόλα πού γιά νά τόν διατηρήσει δέν διστάζει νά καταστρατηγήσει πολλές φορές τελείως τή σύνταξη. Ὁ τρόπος αὐτός γραφῆς ἔδειχνε φανερά τήν καταγωγή του ἀπό τόν Φῶκνερ στόν «Κῆπο τῶν πριγκήπων», ἀλλά μέ τή «Μυθολογία» και τώρα μέ τή «Μεγάλη Πλατεία» κατέστη προσωπικός τοῦ Μπακόλα. Παραμένει, βέβαια, πάντα τό ἐρώτημα (και δέν εἶναι ἐρώτημα πού ἀφορᾷ μόνο τό συγκεκριμένο ἔργο ἢ τόν συγκεκριμένο συγγραφέα) ἐάν και πόσο πρέπει νά θυσιάζεται ἡ σαφήνεια και ἡ ἐνάργεια γιά χάρη τοῦ ὕφους στήν πεζογραφία.

Ἡ «Μεγάλη Πλατεία» εἶναι τό τρίτο βιβλίο τοῦ Μπακόλα, πού μαζί μέ τή «Μυθολογία» και τόν «Κῆπο τῶν πριγκήπων» συνθέτει «μιά μικρή τοιχογραφία συμβάντων και προσώπων τῆς Θεσσαλονίκης». Ὁ συγγραφέας προαναγγέλλει ὅτι θά ἀκολουθήσει ἀκόμη ἕνα βιβλίο γιά νά καλύψει «τόν κόσμο και τά πάθη τῆς γενέθλιας πόλης του στήν ἑκατονταετία 1880-1980». Ἡ κατάθεση αὐτή τοῦ Μπακόλα ἀποτελεῖ εὖσημο στήν πεζογραφική παράδοση τῆς Θεσσαλονίκης και γενικότερα τῆς λογοτεχνίας στή χώρα μας.

Περικλῆς Σφυρίδης